

III. САКРАЛЬНЕ МИСТЕЦТВО

3.1. ІКОНОГРАФІЯ ТА ІКОНОПОЧИТАННЯ

Леся Дзендзелюк, Любов Льода

Дім Пресвятої Богородиці на гравюрі XVIII ст.

Розкрито графічну ілюстрацію факту перенесення дому Богородиці з Назарету до італійського міста Лорето. Ідентифіковано приналежність гравюри та рукописного Євангелія львівському вірменину в XVIII ст. Розглянуто однотипні за сюжетом гравюри.

Ключові слова: дім Богородиці, Лорето, гравюра, рукописне вірменське Євангеліє, Якуб Балтазар

Предметом дослідження стала не описана раніше гравюра із зображенням релігійного характеру, вкладає у рукописне Євангеліє з фонду Львівської національної наукової бібліотеки України імені В. Стефаника. Під час реставрації книги постало питання щодо місця розташування аркуша з гравюрою, що вимагало підтвердження приналежності її до рукопису, а відповідно – вивчення друкованого і рукописного текстів, які супроводжують графічне зображення. Тож актуальність дослідження історіографічної знахідки полягала у здобутті джерелознавчого матеріалу на базі аналізу інформативного наповнення.

Архітектонічні особливості рукописної книги, як і сама гравюра, вказують на європейське походження. Якість паперу і філігранологічні ознаки обмежують час створення Євангелія XVIII ст. Палеографічні й мовні аспекти засвідчують вірменське походження книги та італійське походження гравюри.

У верхній частині аркуша зображено Пресвяту Богородицю, яка сидить на хмарі з Ісусом на руках в оточенні ангельських голівок. Над нею – стрічка із написом “Alma Lauretana domus”, що в перекладі означає “Духовний будинок Богоматері”. Під Богородицею – скромний будинок-храм (з хрестом), який чотири ангели (у повний зріст) утримують в повітрі. На стіні будинку міститься напис “La Maison de Dela S.V.”, що в перекладі означає “Будинок Пресвятої Богородиці”. У нижній частині гравюри розташоване зображення міста із храмовою спорудою, постатями людей на гористому ландшафті із деревами, позад яких видніється водне плесо з трьома вітрильниками. У нижніх кутах гравюри зображено два однакових герби міста з літерою “L”. Поруч

них – два оливкових дерева, що кронами занурюються у хмару, утворюючи рамковий простір центральної частини. Тут на двох площинах закарбовано різні тексти, виконані друкованим (в рукописному стилі) шрифтом двох розмірів. Припускаємо, що дрібними літерами подано опис події, зображеної на малюнку (перенесення будинку), а посередині, у примітивній провізоричній рамці, більшим кеглем акцентовано напис латиною: “Visitavit hanc Alman Domum Lauretanam et Sacramentum Panitentice Suscepit Die 17 Mesis Quly Anni – 1710 Jacobus Balthasari Armonus laesse testor ego Anu: Carena Soc. Hi Jesu, et S.S.D.N. in eadem Alma domo poenitentiorins” (укр.: “Перебуваючи у духовному будинку Богородиці в Лорето на месці 17 липня 1710, вірменин Якоб Балтазарі прийняв святе причастя у цьому будинку”. Отже, це документ 1710 р., який підтверджує подію – святу сповідь вірменина Якуба Балтазара у місті Лорето в Італії. Зауважимо, що така посвідка була спеціально надрукована для загалу, оскільки конкретні дата й ім’я були вписані від руки у зарезервоване місце.

Припускаємо, що реставрована нами книга початку XVIII ст. належала вірменину, львівському зброяру, про якого згадує у своїй монографії Ірина Гаюк [1, с. 499]. Добрий майстер – матеріально забезпечена людина, спроможна подорожувати, відвідувати святі місця. Вважаємо, що гравюра була пам’яткою з такої паломницької подорожі і як святиню її вклали у рукописне Євангеліє, що також свідчить про духовність власника книги. Цікаво, що акт переписування й ілюстрування Святого Письма прирівнювався до акту заснування нової церкви або монастиря, тож припускаємо, що й рукопис був виконаний на замовлення набожного заможного вірменина Якуба Балтазара, чие ім’я вписане у досліджуваний документ.

Пошук в інтернет-просторі інформації щодо гравюри, присвяченої перенесенню Святого будинку, привів до констатації факту наявності інших гравюр із цим же сюжетом. Одна з них знаходиться у Британському музеї [2]. В описі зображення вказується, що це вид на укріплене місто Лорето, де знаходиться базиліка делла Санта Каса. Над містом будинок із Богородицею та Дітям також переносять чотири ангели, два інших ангели несуть аналогічний напис “Alma Lauretana domus”. Гравюра, датована 1669–1710 рр., виконана Францом Ертингером за малюнком Пауля Севіна.

Друга гравюра трапляється у путівниках по Лорето і використана на титульному аркуші книги К. Велес “Чудотворний літаючий дім Лорето” [3; 4].

У Паризькому національному музеї зберігається мініатюра початку XV ст., на якій відтворено цю ж історичну подію – перенесення Богородичного дому морським шляхом (на плоті), а також викладено духовний смисл події зображенням ангела Божого, який з висот супроводжує святиню. У цьому ж музеї є дерев’яна скульптурна композиція початку XVI ст. – “Легенда про Святий Дім у Лорето”, де ангели несуть Святий дім на руках.

Лорето – невелике паломницьке містечко, розташоване у мальовничій місцевості провінції Марке, недалеко від Анкони. На його території (17 кв. км) сьогодні мешкає лише 12 тис. осіб. Тут знаходиться дім Пресвятої Богородиці, перенесений з Назарету, тож, віруючі з усього світу їдуть до нього, щоб торкнутися до стін, серед яких виросла Марія.

Остання згадка [5] про Святу оселю у Назареті, датована 1252 р. З неї відомо, що французький король Людовік IX (один з останніх коронованих пілігримів) під час

небезпечної хвороби прийняв обітницю йти у Святу Землю, де під час свята Благовіщення запричастився у Святому домі Діви Марії. Тож перенесення будинку відбулося пізніше. Існує припущення, що переміщення християнської святині в Італію (у Лорето) здійснили під час руйнівного нашествия мусульман. Більш вірогідною є версія про перевезення морем кам'яної прибудови Назаретського дому в 1291 р. спочатку в Долмацію [6]. Достовірні відомості чи була спроба відновити там Святий будинок відсутні, але є достовірне свідчення про те, що у 1294 р. камені Святого дому і образ Пресвятої Діви на дощці, які прибули зі Святої Землі, були перенесені спочатку в італійське портове місто Анкону, а опісля – в Лорето. У літературі також є посилання на документ 1924 р., у якому іде мова, що будинок був перевезений правителем династії на прізвище Ангел [7]. Відомі також історико-археологічні дослідження у Назареті та в Лорето, які підтверджують факт перевезення будинку [8].

Проведено безліч досліджень, які підтвердили автентичність будинку. Наприклад, археологічні розкопки, виконані у назаретському храмі Благовіщення (1955–1960), і дослідження ґрунтової основи Святого дому в Лорето (1962–1965), а також встановлення архітектурної структури будинку, з'єданого у свій час з назаретським гротом. Ці дослідження підтвердили, що у Святого дому ніколи не було фундаменту, він складався із трьох стін, оскільки четвертою стіною слугував грот.

Останні дослідження, виконані під керівництвом архітектора Нанні Монеллі, підтверджують, що камені вітваря святих апостолів зі Святого дому в Лорето мають таке ж походження, що й каміння, яке знаходиться у печері Благовіщення у Назареті [9]. Комп'ютерне суміщення нижньої межі перенесеного дому і залишків стін у печері храму Благовіщення підтверджує версію, що дім дійсно колись стояв там.

Після встановлення Святого дому в Італії над ним було збудовано базиліку під патронатом найкращих архітекторів того часу – Маріно ді Марко Чедріно і Джуліано да Майано. Папа Лев X у 1475 р. розпорядився звести навколо базиліки фортечний мур, який став справжнім замковим укріпленням і оберігав Лорето від нападів піратів, адже охочих пожитися за рахунок церковних скарбів базиліки було багато. У XVI ст. за велінням Папи Климента VII над Святим домом споруджено мармуровий саркофаг як захисний засіб від впливу зовнішнього середовища, можливих пожеж чи злодіїв. Біле мармурове облицювання прикрашають різні сцени земного життя Богородиці: народження, заручини Марії і Йосипа, Благовіщення, перепис населення, Різдво Ісуса Христа, поклоніння волхвів, Успіння Божої Матері. Святий дім складається із трьох стін заввишки 3 м. Східна стіна, де знаходиться вітвар, була відкрита в бік грота, який залишився у Назареті. Збудований будинок із Назаретського каменю. Усередині стіни розписані фресками XIV–XV ст., які виконали майстри школи Марке. Сьогодні на престолі стоїть копія скульптури Божої Матері з немовлям XIV ст., оригінал якої знищила пожежа 1921 р. Її виконав скульптор Леопольдо Челані у 1922 р. з ліванського кедра. На західній стіні дому висить розп'яття XIII ст. невідомого автора [10].

Будинок Пресвятої Богородиці зараз є серцем базиліки, що має форму латинського хреста. Дванадцять (за числом апостолів) бічних капел прикрашені чудовими фресками. Тут можна побачити польську, німецьку, американську, французьку, швейцарську

капели. У слов'янській капелі представлені сцени з життя святих просвітителів Кирила і Мефодія. Усередині храму проходять літургії, горять свічки, мерехтять лампади, повітря наповнене ароматами пахоців. Світло пробивається всередину крізь кольорові вітражі й осяває фрески, Діву Марію в золотій короні і весь Святий дім. Помолитися у Святому будинку приїжджають паломники з усього світу.

Таким чином, знайдена нами гравюра ілюструє історичну подію – перенесення дому Бородиці з Назарету до Італії, а також свідчить як про перебування львівського золотаря, вірменина в 1710 р. у паломницькому місті Лорето, так і про належність йому рукописного Євангелія

1. Гаюк І. Ілюстрована енциклопедія вірменської культури в Україні. Львів, 2012. 992 с.
2. The British Museum. Collection online. 1856,0112.361. URL: https://research.britishmuseum.org/research/collection_online/collection_object_details.aspx?objectId=3163590&page=1&partI=1&peoA=108942-2-23&people=108942&sortBy=fromDateDesc (дата звернення – 30.01.2020).
3. The Miraculous Flying House of Loreto: Spreading Catholicism in the Early modern world. URL: https://books.google.com.ua/books?id=VT5hDwAAQBAJ&pg=PA255&lpg=PA255&d=La+Santa+Casa+Illustrata+e+Difesa.+Macerata:+Michele+Angelo+Silvestri,+1697&source=bl&ots=517CNFxl_&sig=ACfU3U0DckjyFy0SZ8NwwP9ZNye2mukUXQ&hl=uk&sa=X&ved=2ahUKewi4ufypq7rnAhUGIIsKHciNBakQ6AEwCnoECAkQAQ#v=onepage&q=La%20Santa%20Casa%20Illustrata%20e%20Difesa.%20Macerata%3A%20Michele%20Angelo%20Silvestri%2C%201697&f=false (дата звернення – 30.01.2020).
4. Karin V. The Miraculous Flying House of Loreto: Spreading Catholicism in the Early Modern World. 2018. 312 p.
5. Лорето. URL: http://lecco.prihod.ru/index.php/svyaty_e_mesta_v_italii/loreto (дата звернення – 30.01.2020).
6. Лорето – la Santa Casa (Лорето – Святой дом). URL: <https://golos.io/@italia-elena/loreto--la-santa-casa--loreto-svyatoi-j-dom> (дата звернення – 30.01.2020).
7. Короткова Л. З Назарету до Лорето: коротка історія Святого Дому. URL: <https://www.vaticannews.va/uk/church/news/2019-03/z-nazaretu-do-loreto-korotka-istoriya-svyatogo-domu-parlor.html> (дата звернення – 28.02.2020).
8. Лорето в истории и искусстве. Путеводитель о Джузеппе Сантарелли в переводе и с дополнениями М. Талалая. URL: http://www.italy-russia.com/2014_04/loreto-v-istorii-i-iskusstve-putevoditel-o-dzhuzeppe-santarelli-v-perevode-i-s-dopolneniyami-m-talalaya (дата звернення – 30.01.2020).
9. Путеводитель по произведениям искусства в святылище. URL: <https://goldvoice.club/italia-elena/loreto---la-santa-casa--loreto-svyatoi-j-dom/> (дата звернення – 30.01.2020).
10. Харпалева Н. Домик богородицы: удивительная история места, где всё началось. URL: <https://pravlife.org/uk/node/18504> (дата звернення – 15.06. 2019).